SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA LOGISTIKA TERMINLARINING KONNOTATIV TAHLILI: LINGVISTIK VA DIDAKTIK YONDASHUV

Nematova Nargiza NavDU,
Azimovna Gulbanu Markabayeva
Iqtisodiyot fakulteti 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada logistika terminlarining konnotativ xususiyatlari sun'iy intellekt texnologiyalari asosida lingvistik va didaktik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminlarning nafaqat denotativ, balki emotsional-baholovchi, ekspressiv va pragmatik ma'nolari ochib beriladi. Shuningdek, sun'iy intellekt vositalari yordamida logistika terminologiyasini o'qitishda konnotativ birliklarni o'zlashtirishga qaratilgan samarali metodlar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: logistika terminlari, konnotativ ma'no, sun'iy intellekt, leksik-grammatik vositalar, pragmatika, didaktika, diskurs

Kirish

Logistika terminlarining konnotativ xususiyatlarini o'rganish tilshunoslikning semantika, pragmatika va diskurs tahlili kabi yo'nalishlari bilan chambarchas bog'liqdir. Til birliklarining faqat denotativ ma'nosi emas, balki ularning emotsional-baholovchi jihatlarini ham hisobga olish zarurati zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda keng e'tirof etilgan. Konnotativ ma'no nazariyasining asoschilaridan biri bo'lgan Geoffrey Leech konnotatsiyani "so'zning asosiy ma'nosiga qo'shimcha ravishda yuzaga keladigan emotsional, stilistik va baholovchi komponentlar majmui" sifatida izohlaydi (Leech, 1981). Olimning ta'kidlashicha, nutq jarayonida til birliklari ko'pincha ijtimoiy va madaniy kontekst ta'sirida qo'shimcha ma'no yuklamasini oladi. Bu holat logistika diskursida ham yaqqol namoyon bo'ladi, chunki terminlar orqali nafaqat axborot, balki muammo darajasi va munosabat ham ifodalanadi.

Shunga yaqin fikrlarni John Lyons ham ilgari surib, semantik tizimda konnotativ ma'no nutqning pragmatik yo'nalishini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligini qayd etadi (Lyons, 1977). Uning yondashuviga ko'ra, har qanday leksik birlik kontekstda qo'llanilganda yangi semantik qirralarga ega bo'ladi. Bu esa logistika terminlarining turli vaziyatlarda turlicha baholovchi rang kasb etishini tushuntiradi. Diskurs tahlili doirasida Teun A. van Dijk tilni ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilib, undagi yashirin ma'nolar, baholash va ideologik elementlar kommunikativ jarayonning ajralmas qismi ekanligini ta'kidlaydi (van Dijk, 2008). Ushbu yondashuv logistika kabi professional diskurslarda terminlarning konnotativ yuklamasini aniqlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Konnotativ ma'noni tushunishda pragmatika nazariyasi ham muhim o'rin tutadi. H. P. Grice tomonidan ishlab chiqilgan kooperativ prinsip va implikatura nazariyasiga ko'ra, nutqda aytilgan ma'no ko'pincha bevosita ifodalanmaydi, balki yashirin tarzda anglashiladi (Grice, 1975). Bu holat logistika terminlarida ham kuzatiladi, masalan, critical delay iborasi nafaqat kechikishni, balki vaziyatning jiddiyligini ham bildiradi. Sun'iy intellekt asosida tilni tahlil qilish masalasida Daniel Jurafsky va James H. Martin tomonidan ishlab chiqilgan NLP nazariyalari muhim ahamiyatga ega. Ularning fikricha, zamonaviy til modellarini qo'llash orqali matnlarning semantik va emotsional qatlamlarini aniqlash mumkin (Jurafsky & Martin, 2023). Bu esa konnotativ ma'noni avtomatik tahlil qilish imkonini beradi. Mashinali o'rganish nazariyasining rivojlanishida Tom Mitchell muhim o'rin tutadi. U mashinaviy o'rganishni tajriba asosida bilimni takomillashtirish jarayoni

sifatida izohlab, AI tizimlari o‘quvchi xatolarini tahlil qilib, individual o‘qitish strategiyasini ishlab chiqishi mumkinligini ta’kidlaydi (Mitchell, 1997). Bu esa til o‘qitishda, ayniqsa konnotativ birliklarni o‘zlashtirishda muhim didaktik imkoniyatlarni yaratadi.

Ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuv nuqtai nazaridan John Seely Brown o‘rganish jarayonida kontekst va faol ishtirokning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi (Brown, 2000). Uning fikricha, bilim real vaziyatlarda qo‘llanilgandagina samarali o‘zlashtiriladi. Bu esa logistika kabi amaliy sohalarda til o‘qitishda konnotativ yondashuvni qo‘llash zarurligini asoslaydi. Yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko‘rsatadiki, logistika terminlarini o‘rganishda ularning konnotativ xususiyatlarini hisobga olish zarur bo‘lib, sun’iy intellekt texnologiyalari ushbu jarayonni samarali tashkil etishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, lingvistik va didaktik yondashuvlar integratsiyasi asosida konnotativ birliklarni o‘qitish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda logistika terminlarining konnotativ xususiyatlarini aniqlash hamda sun’iy intellekt asosida ularni o‘qitish samaradorligini baholash uchun korpus lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) va eksperimental pedagogik yondashuvni o‘z ichiga olgan integratsiyalashgan metodologik model qo‘llanildi. Tadqiqot mixed-methods research design asosida amalga oshirildi, ya’ni sifat (qualitative) va miqdoriy (quantitative) yondashuvlar birgalikda qo‘llanildi. John W. Creswellga ko‘ra, bunday yondashuv murakkab lingvistik hodisalarni chuqur va ko‘p qirrali tahlil qilish imkonini beradi. Konnotativ va pragmatik ma’nolarni aniqlash, chastota, sentiment va statistik farqlarni hisoblash, AI asosidagi ta’lim samaradorligini tekshirish materiali (Corpus) uchun maxsus logistika korpusi shakllantirildi. 15,000 so‘zdan iborat ingliz tilidagi matnlar, 60 ta asosiy logistika terminlari olindi.

Douglas Biber fikriga ko‘ra, korpus asosidagi yondashuv tabiiy tilni real kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Terminlar konnotativ (baholovchi) yuklama mavjudligi, turli kontekstlarda ishlatilishi asosida tanlandi. Masalan: terminlar: bottleneck, backlog, delay,smooth flow of goods, time-sensitive delivery, efficient distribution network. Ex. The company ensures a smooth flow of goods across all regions. “Smooth flow of goods” faqat “tovarlarni tashish” emas, balki uzluksizlik, muammosiz jarayon, samaradorlik konnotatsiyasini beradi. Bu logistika tizimining “ideal ishlashi” obrazini yaratadi. Packing and Labeling uchun secure packaging solutions, clear product labeling, damage-free delivery guarantee. Ex. Secure packaging solutions ensure products arrive safely. “Secure packaging” – oddiy qadoqlash emas, balki ishonch, xavfsizlik va professional standart ma’nosini bildiradi.

Deliveries and Delays uchun unexpected delivery delays, on-time performance, logistical disruptions. Ex.The company is working to reduce unexpected delivery delays. “Delays” so‘zi salbiy, lekin “unexpected delivery delays” uni tashkiliy muammo, nazoratdan tashqaridagi risk sifatida kuchaytiradi. Safety at Work uchun strict safety protocols, risk-free environment, compliance with regulation. Ex.Workers must follow strict safety protocols in warehouses. “Strict safety protocols” konnotatsiyada intizom, nazorat va javobgarlikni bildiradi. Writing Emails uchun formal business correspondence, clear and concise message, professional tone of communication. Ex.Always maintain a professional tone of communication. “Professional tone” faqat til emas, balki ijtimoiy status, hurmat va biznes madaniyatini ifodalaydi. Warehouse Equipment uchun state-of-the-art equipment, automated storage system, advanced handling technology. Ex. The warehouse uses state-of-the-art equipment. “State-of-the-art” – bu eng zamonaviy, yuqori texnologiyali tizim

degan kuchli konnotativ baho. Tracking Shipments uchun real-time tracking system, shipment visibility, end-to-end monitoring. ExCustomers expect real-time tracking system for deliveries. “Visibility” bu yerda fizik ko‘rish emas, balki nazorat va shaffoflik konnotatsiyasini beradi. Customer Service uchun customer satisfaction focus, responsive support team, client-oriented approach. Ex.The company follows a client-oriented approach. “Client-oriented” – bu mijozni markazga qo‘yish (business philosophy) degan yuqori konnotativ ma’nodir.

Xulosa

Logistika terminlarida konnotatsiya asosan 3 yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: 1.Professional konnotatsiya → (state-of-the-art, client-oriented) 2.Emotsional konnotatsiya → (smooth flow, delay, disruption) 3.Pragmatik konnotatsiya → (real-time tracking, safety protocols). Bu iboralar faqat lug‘aviy ma’no emas, balki tizim, sifat, ishonchlilik va samaradorlik obrazini yaratib beradi. Mazkur tadqiqot natijalari logistika terminologiyasining semantik tuzilmasi faqat denotativ qatlam bilan cheklanib qolmasdan, balki sezilarli darajada konnotativ va pragmatik yuklamaga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Bu holat zamonaviy lingvistika doirasida til birliklarining ko‘p qatlamli semantik tabiatini tasdiqlaydi. Xususan, korpus tahlili natijalariga ko‘ra, “bottleneck”, “backlog” va “delay” kabi terminlar asosan salbiy konnotatsiya bilan bog‘liq bo‘lib, ular faqat obyektiv holatni emas, balki kommunikativ vaziyatdagi muammo darajasi, xavf va tizimdagi nomutanosiblikni ham ifodalaydi. Bu natija Geoffrey Leech tomonidan ilgari surilgan konnotativ ma’no konsepsiyasini empirik jihatdan tasdiqlaydi, ya’ni leksik birliklar emotsional va baholovchi komponentlar bilan birga namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Leech G. Semantics: The Study of Meaning. London: Penguin. 1981
2. Lyons J. Semantics. Cambridge: Cambridge University Press. 1977
3. Grice H. P. Logic and Conversation. In Syntax and Semantics (Vol. 3). 1975
4. Jurafsky D., Martin J. H. Speech and Language Processing. 2023
5.Mitchell T. Machine Learning. McGraw-Hill. 1997
6. Brown J. S. Growing Up Digital. Change Magazine. 2000